DIŞLANMA, AYRIMCILIK, MEZHEP VE ETNİKLİKLER ARASI EŞİTSİZLİKLER

Exclusion, Discrimination, Inter Ethnic and Religious Order Inequalities

Osman ALACAHAN[1]
Betül DUMAN[2]

ÖZET

Bu makalede, Adana ve Kahramanmaraş illerinde etnik ve dini kimliklerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde, 18 yaş üzeri bireyler arasında tesadüfi yöntemle belirlenen 843 kişi ile yapılan yüz yüze ankete dayalı alan araştırmasının sosyal dışlanma bağlamında sonuçları tartışılmaktadır. Dışlanma mekansal, siyasal, kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları ile araştırılmakta ve etnisite ve mezhebe göre değişimi değerlendirilmektedir. Araştırma, dışlanma algısının azımsanmayacak bir oranda olduğunu ve yoksulluktan daha çok ayrımcılık süreçlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kurum ve aktörlerin niyet ve tutumlarından kaynaklı ya da bağımsız, yerleşik bir etnik-mezhepsel hiyerarşinin varlığından da beslenmektedir. Ancak bu tespit daha çok devlet odaklıdır. Dışlanmayı en derin yaşayanların ise Kürt-Alevi kesim olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dışlanma, Yoksulluk, Ayrımcılık, Etniklik, Mezhep.

ABSTARCT

In this article, we have discussed the outcomes of a field survey carried out both in Adana and Kahramanmaraş for 843 people through face to face interview. Exclusion has been searched in terms of spatial, political, cultural and socio-economic aspects and its change according to ethnicity and religious order has been assessed. Perceived exclusion is not a minor issue and affected by discrimination rather than poverty has come out as the main findings of the survey. This conduct has been nurtured by presence of hierarchy among ethnic and religious denominations that might be dependent or independent from intentions of actors or institutions. However this finding is more related with state. Besides, the most excluded segment is Kurdish Alevis.

[1] Yard. Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
[2] Yard. Doç.Dr., Adıyaman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Key Words: Exclusion, Poverty, Discrimination, Ethnicity, Religious Denomination.

***

GİRİŞ

Dışlanma kavramı Avrupa'da yoksulluktan daha yaygın olarak kullanılan çok boyutlu bir kavramdır. Latin Amerika'da marjinalleşme, ABD'de sınıf-altı kavramları tercih edilmekte olup, dışlanma gelirin yanı sıra toplum hayatına katılımın önündeki risk faktörlerine ve sosyal kaynaşma ve entegrasyonu sağlayıcı kurumların yetersizliğine işaret etmektedir. Makalenin birinci bölümünde dışlanma kavramına ilişkin kuramsal bir çerçeve sunulmaktadır. İkinci bölümde Adana ve Kahramanmaraş illerinde yapılan araştırmanın yöntemi ve örneklemi aktarılmakta, üçüncü bölümde ise araştırma bulguları dört boyutta ele alınmaktadır. Bunlar; mekansal boyut, siyasal boyut, kültürel boyut ve sosyo-ekonomik boyuttur. Makale genel bir değerlendirme ile bitirilmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

Dışlanma kavramı, 1970'li yıllarda Fransa'da sosyal yardımlara referansla ve bu yardımlardan yararlanamayan kesimleri içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda ise refah devletinin yetersiz kalıp, teknolojik değişme ve ekonominin yeniden yapılanması ile şekillenen "yeni yoksulluk ve eşitsizlik" ile ilişkilendirilmiş bir kavram olmaya başlamıştır. Sonraki süreçte uzun dönemli işsizlikten, emek piyasalarının enformelleşmesine, refah devletinin gerilemesinden aile bağlarının/dayanışmanın, milli kimlik ve aidiyetin zayıflamasına kadar sosyal yapıda meydana gelen çözülmeler dikkate alınarak içeriği genişlemiştir (Saraceno, 2001). Diğer bir ifadeyle, sosyal dışlanma, ekonomik yoksulluk ile sınırlandırılmayan ve birey ile toplum arasında sosyal kaynaşmayı sağlayıcı kurumların yetersizliğine işaret eden ve her türlü yoksunluğu içeren bir kavram niteliğine bürünmüştür (Rodges vd. 1995: 4).

Sosyal dışlanma Britanya örneğinde yapılan bir çalışmada "bireyin içinde yaşadığı toplumun temel etkinliklerine katılamama" olarak tanımlanmıştır (Burchardt vd. 2002: 30). Bu tanımlamada dışlanmanın zamana ve coğrafyaya göre değişen göreceli bir kavram olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca dışlanma sorununun bir devletin vatandaşları ile sınırlı bir sorun olarak değil, o ülkede yaşamakla alakalı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Vatandaşlığın reddi bu çerçevede bir dışlanma sebebi olarak

ifade edilmektedir. Tanımda ayrıca katılıma vurgu yapılmaktadır. Sosyal dışlanmayı tam vatandaşlığı güvenceleyen asli sosyal sistemlerin bozulması ya da işlevsiz kalması olarak tanımlayan Berghman (1995) da katılım için temel alanları; sivil entegrasyonu sağlayan demokratik hukuk sistemi, ekonomik entegrasyonu sağlayan emek piyasaları, sosyal entegrasyonu sağlayan refah sistemi ve kişilerarası entegrasyonu sağlayan aile ve topluluk sistemi olarak ortaya koymaktadır.

Ancak sosyal dışlanma elbette geleneksel yoksulluk analizlerini ikame eden bir çerçeve değildir. Yeterli ve istikrarlı bir gelir, refah mekanizmalarından yararlanma, sosyal hizmet kalitesi gibi göstergeleri korumaktadır. Ancak yoksulluk genellikle ekonomik olarak etkin olmayan işsiz, evsiz ya da engelli kesimleri ilgilendiren bir mesele olarak görülürken, yeni yoksulluk, istihdamda olan ancak düşük ya da niteliksiz veya yüksek nitelikli işlerde çalışan kesimlerin yoksulluk riski ile de ilgilenmektedir. Üstelik yoksulluk kişinin ya da hane halkının gelir/kaynak yokluğu ile bir bölüşüm sorunu olarak meseleyi ele alırken, dışlanma sosyal ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Dışlanma yoksulluk gibi bazen de ayrımcılık ya da ötekileştirme süreçlerinin (ırkçılık vb) etkisi ile oluşmaktadır. Bu boyutu ise gelirden daha çok sosyal ilişkilerin dışlanmayı ürettiğine işaret etmektedir ki, bu durum etnik ayrımcılığa kapı aralamaktadır.

Esasen etnik ayrımcılık için iki genel tanım yapılabilmektedir. Birincisi, egemen grup ve azınlık grubu arasındaki asimetrik ilişkiye dikkat çekmekte ve etnik ayrımcılığa egemen grubun azınlık grubuna zarar verici eylemleri olarak yaklaşmaktadır. Diğeri ise daha geniş olup, grup mensubiyetleri dolayısıyla bireylerin farklı ve adil olmayan muameleye tabi tutulması olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2000:141). Bu geniş tanım çoğunluk grubun azınlık, azınlık grubun çoğunluk ve azınlık grubun başka azınlık grup üzerinde ayrımcı eylem ve davranışlarını da kapsadığından daha işlevsel bulunmaktadır.

Sue (2003) tarafından geliştirilen etnomerkezci tekkültürlülük tanımı ırkçılığı ve ayrımcılığı anlamaya yarayan en geniş kuramsal çerçevedir. Bu tanımın *birinci bileşeni* üstünlüğe dair inançtır. Birçok kişi için kendi etnik/ırki kökeni, ulusal kökeni ya da kültürel pratikleri ile gurur duyma düzeyinin yüksek olması sıradan bir durum değildir. Örneğin Beyaz etnomerkezci kültürel pratikler, İngilizce, Protestan etik, kapitalizm, bireycilik geleneksel olarak yüksek düzeyde değerli bulunan unsurlardır. *İkinci bileşen* ise diğerlerinin aşağı seviyedenliğine olan inançtır. Kolektivizm, Hıristiyan olmama, İngilizce dışı dil kullanma ya da aksanlı konuşma bu kapsamda değerlendirilebilir. *Üçüncü bileşen* bir grubun diğeri üzerinde iktidar sahibi olması, imtiyazlı olmasıdır. *Dördüncü bileşen* kültürel koşullanma olup, toplum çeşitli program, pratik, yapı ve kurumlar

aracılığıyla etnomerkezci değerleri güçlendirip, besleyebilir. Son olarak "*görünmez örtü*" (invisible veil) kavramı (Sue, 2003:105) bireylerin kültürel koşullanmanın ürünü olduklarını kabul ederek, içselleştirmeye işaret etmektedir. Yakın tarihli araştırmalar örneğin ırkçılığın çok ince biçimlerde ve istem dışı dile, dış gruplarla iletişim tarzına, kendini ifade etme biçimlerine sızdığını göstermektedir.

Her ne kadar çok farklı tanımlamalar mevcut ise de bu tanımların ortak özelliği iktidar/güç ile ilişki kurmasındadır. Harrell (2000: 43) ırkçılığı/ayrımcılığı şöyle anlamaktadır: Irkçılık… Hakim grup tarafından aşağıda, sapkın, istenmeyen olarak tanımlanan ya da algılanan bir grubun tarihsel baskılanmasından kaynaklanır ve hakim grubun sosyal imtiyazını yapılar, ideoloji, değer ve davranışlarla yaratıp sürdürdüğü, hakim olmayan grupları iktidardan, statüden ya da toplumun kaynaklarına eşit erişimden dışladığı koşullarda açığa çıkar.

İçeriğindeki bu gelişmeye paralel olarak önceleri ana topluma uyum sağlayamayan kesimler, sosyal yardımdan yararlanamayan/sosyal güvencesi olmayanlar sosyal dışlanmanın özneleri olarak görülürken, kavram gittikçe daha geniş grupları içine almıştır. Bugün dışlanma üzerine yapılan ampirik çalışmalarda işsizler, niteliksiz işlerde çalışanlar, topraksızlar, göçmenler, etnik-dini-kültürel azınlıklar, kadınlar, engelliler, diplomasız gençler, sosyal yardım alanlar gibi belirli dezavantajlı kesimlerin ele alındıkları gözlenmektedir (Silver 1995: 72). Bu çerçevede bakıldığında kavramın çok boyutlu ve çok anlamlı olduğu ve birçok çalışmanın birbirinden farklı verileri kullandığı görülmekte, Silver (1995: 60) bu durumu kavramın sağladığı bir fırsat olarak değerlendirmektedir.

Silver (1995: 61) sosyal dışlanma kavramının 3 farklı entelektüel gelenek içerisinde ele alındığını ifade etmektedir. Bunlardan birisi dayanışma paradigmasıdır ki, Fransız Cumhuriyetçi gelenekte izleri sürülebilir ve "sosyal ve kolektif bağlar" ve ortak değerlere dayalı sosyal kaynaşma merkezi önem taşır. Burada sosyal dışlanma post-modern toplumun bir niteliği olarak görülmekte ve temel sorunun hiyerarşi ve eşitsizlikten daha çok yatay ayrışma ve içermenin reddi olduğu dile getirilmektedir. Bu nedenle de politikalar eşitsizlikleri azaltmaya değil topluma entegre etmeye yönelmektedir (Silver 1995: 63-65). İkincisi, uzmanlaşma paradigmasıdır ki, Anglo-Sakson liberal bireyci geleneğe kökleri uzanır. Bu tür sosyal dışlanma yaklaşımında kurumsal engellere ve ayrımcılığa vurgu yapılmaktadır. Bir yandan sosyal/toplumsal olana mercek çevrilerek köksüzleşme ve aidiyet dışılığı sağlayan bireysel olmayan mekanizmalara bakılmakta, diğer yandan ise yoksulluğun çoklu boyutuna işaret edilmektedir. Bu ikili bakış "çalışan yoksullar" ve "refah devletinin istenmeyen sonucu olarak bağımlılık" olgularını yaratan mekanizmalarla aynı oranda ilgilenmektedirler. Üçüncüsü, tekel paradigması ki, hiyerarşik

güç ilişkileri temelli çelişki nosyonuna dayanan Avrupa sosyal demokrat gelenekte gözlenebilmektedir. Bu yaklaşıma göre bazı güçlü sınıf ve statü grupları -ki belli bir etnik-kültürel kimlik ve kurumlara sahiptirler- değerli olan kaynak ve fırsatlardan (iyi iş, iyi semt, iyi eğitim vb.) diğerlerinin yararlanmasını sınırlandırmaktadırlar. Bu gelenekte içeridekilerin maddi ve kültürel imtiyazlarının dışlanmayı yarattığı değerlendirilmektedir. Topluma vatandaşlık hakları dolayımıyla eşit üyeliğin sağlanması da dışlanmanın önlenmesinde bir politika olarak ortaya çıkmaktadır (Silver 1995: 65-70).

Elbette Silver tarafından ortaya konulan bu tasnif onun sosyal dışlanma süreçlerinin, nedenlerinin ve tezahürlerinin toplumdan topluma değişeceği kabulüne dayanmakta ve ideal toplum tipleri olarak işlev görmektedir. Bu nedenle, toplumun gerçeğine göre dışlanmanın analiz edilmesi önem taşımaktadır. Örneğin Yemen üzerinde yapılan bir çalışmada makro düzeyde Cumhuriyetçi/dayanışmacı paradigmanın hakim olduğuna ve dinin entegrasyon sağlayıcı işlevine dikkat çekilmekte, mikro düzeyde ise kurumların ve kültürel/kabilevi bağların kıt kaynakları tekelleştirdiği ve tekelci paradigmanın işlediği ifade edilmektedir (ESCWA, 2007: 3).

Avrupa ve Amerika'da özellikle "yeni yoksulluk" ile ilişkilendirilmiş sosyal dışlanma kavramına yapılan vurgu karşısında, Asya-Afrika-Ortadoğu coğrafyalarında yapılan çalışmalarda, kavrama yönelik eleştirel değerlendirmeler yer almaktadır. Bu kapsamda, yoksulluğun daha yaygın ve yoksullukla baş etme stratejilerinin de bu toplumların ailede/kabilede biriken sosyal sermaye gibi sahip olduğu olanaklar ya da ekonomik büyüme ve dağıtım meselesinden kaynaklanmayan dışlanma türleri (okuryazarlık, toplumsal cinsiyet vb) nedeniyle "kuzeyden güneye" kavram ihracının yaratabileceği sorunlara işaret edilmektedir (Rodges vd. 1995:5). Benzer şekilde Batı Avrupa'da sadece emek piyasalarına erişim ile birlikte değerlendirilen dışlanma kavramının gelişmekte olan ülkelerde emek piyasaları yanı sıra kredilere, teşviklere ve arazilere erişim gibi piyasa yaratan diğer süreç ve mekanizmaları da içermesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Avrupa'da sadece sosyal haklara odaklanan dışlanma kavramsallaştırmasının bu türden ülkelerde sivil ve siyasal hakları da kapsayacak ölçüde genişletilmesi gerektiği belirtilmektedir (Rodges vd, 1995: 10). Bu bağlamda dışlanma bir "eksik vatandaşlık" durumu olarak görülmektedir. Vurgulanan diğer bir nokta da dışlanma/ayrımcılık kuran ya da içermeyi sağlayacak kurumlar ve kurumsal pratikler boyutunda ele alınmasıdır. Kurumsal pratikler her ne kadar dışlanmayı önlemek istese de, aktörlerin niyetlerinden ve amaçladıklarından bağımsız olarak belli dışlama tutum ve sosyal pratiklerinin yerleşik olabileceği dikkate alınmaktadır. Kurumsal önyargı bunlardan birisidir. Bazı başat değer, inanış ve işleyişler sistematik bir dezavantajın yeniden üretilmesini sağlayabilir. Toplumsal cinsiyet sorunu, örneğin kadınların işe alımlarda eşitsiz fırsatlarla

karşılaşması, azınlık gruplarının dil engeli ile karşılaşması, engellilerin hizmetlerden ve katılım olanaklarından dışlanması bu kapsamda ele alınmaktadır (ESCWA, 2007: 5). Keza yine özellikle batı dışı toplumlarda toplumsal cinsiyet sorunu birçok başka dezavantajla kolaylıkla birleşebilmektedir. Ancak yine de, kavramın yoksulluğun sadece ekonomik (gelir ve tüketim) boyutu ile sınırlı olmayan analiz odağını bireyden topluma kaydıran bu kavram sayesinde, mahrumiyet yalnızca mal ve hizmetler değil, ayrıca toplumun politika/temsil, iş, refah sistemleri ve kültürel alanlarına katılımda eşit fırsatlar gibi temel vatandaşlık bağlamında da ele alınabilmektedir. Toplumsal kesim ve grupların dışlanma kaynakları birbirinden farklı olabileceği gibi, ekonomik olarak dışlanmayan bir kesim siyasal olarak dışlanmış ya da aynı kesim birden çok boyutta dışlanmaya maruz kalmış olabilmektedir (Rodges 1995: 50). Bu nedenle de dışlanma araştırmaları eşitsizlikleri çok katmanlı ve çok boyutlu olarak analiz etmektedir.

Çok boyutluluk bağlamında Peall ve Piron, sosyal dışlanmanın unsurlarını şöyle tanımlamaktadırlar: a) belli bireyler/gruplara gönderme yapması, b) sistematik bir dezavantaj durumunu anlatması, c) sosyal ilişkilere yerleşik olması ki bu nedenle güç ilişkilerini analizinin merkezinde tutması, d) dışlama sürecini yaratan kurumsal bir boyut taşıması, e) nedensel bir boyut taşıması bu yönüyle yoksulluğun nedenlerini araştırmak yanı sıra ayrımcılık, eşitsizlik, hoşgörüsüzlük gibi kişinin haklarını kullanmasını engelleyen diğer tür sosyal dezavantajların arkasındaki sebepleri araştırması, f) farklı sosyal dezavantajların çok katmanlılığını/boyutluluğunu dikkate alması (Peall ve Piron, 2005: 26). Bununla birlikte dışlanma temel kaynakların yokluğu sorunundan topluma tümüyle katılım sorununa odaklanmıştır. Sosyal dışlanma çerçevesi yoksulluk ve eşitsizlik üreten risk faktörlerinin (ekonomik, kültürel, coğrafik vb) arasındaki bağlar ve etkileşimleri anlamaya yarayan bir çerçeve olarak önerilmektedir. Esas olarak risk faktörlerinin lineer bir nedensellik içerisinde birbiriyle bağlantılı olmadığı, daha karmaşık ve karşılıklı bir nedenselliğin geçerli olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan kavramın daha dinamik yaklaşımla, tek boyutluluktan çok boyutluluğa, yoksulluğun bir dağıtım meselesi olmasından ilişkisel yönüne ve aktör/sektör odaklılığa doğru bir gelişme yaşadığı görülmektedir (Loury, 2000: 226).

2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Bu çalışma Adana ve Kahramanmaraş İllerinde tesadüfi örneklem tekniği ile belirlenen 18 yaş üzeri 843 bireyle yüz yüze anket uygulaması ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu illerin seçilmesinde Kürt ve Türk etnik guruplarının yanı sıra Alevi ve Sünnilerin birlikte yaşadıkları yerleşim yerleri olmaları gözetilmiştir. Adana İlinde yapılan çalışmada bölge Kürt

yoğun bölge (*Dağlıoğlu-Gülbahçe-Şakirpaşa-Barbaros*), Türk yoğun (*Yeşilyurt-Döşeme-Reşatbey*) ve Türk-Kürt birlikte yaşanan bölge (*Yeşilevler-İsmet Paşa-Fevzi Paşa*) olmak üzere 3 ana gurupta toplanmıştır. Kahramanmaraş İlinde ise Alevilerle Sünnilerin birlikte yaşadıkları mahalleler (*Kayabaşı-Gazipaşa-Yörükoğlu-Namık Kemal, Dulkadiroğlu, Sütçü İmam, Bahçelievler*) çalışma bölgesi olarak belirlenmiştir. Anket yapılan mahalleler genellikle yoksul ve yaşama koşullarının kötü, yerel hizmetlerin düşük standartta olduğu mahallelerdir. Gelir itibariyle yoksul olan bu kesimlerde kiracılık yaygın, mekânsal hareketlilik daha çok kamu taşımacılığına dayanmaktadır. Bunlar aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmanın yüksek olduğu, politik mobilizasyona elverişli mahallelerdir.

Adana ilinde 570, Kahramanmaraş İlinde ise 400 anket uygulanmıştır. Her iki ilde de çalışmanın değerlendirilmesinde ele alınması düşünülmeyen farklı etnik ve mezhep kimliğine mensup bireylerin çıkarılması sonucu Adana çalışmasında 477 adet Kahramanmaraş çalışmasından ise 366 adet anket olmak üzere toplam 843 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada elde edilen verilere ilişkin tablolarda frekans değerlerine yer verilmiş, bazı önemli görülen değişkenler arasında Ki-Kare bağıntı analizi yapılmıştır. Elde edilen tabloların tamamına bu çalışmanın kapsamını aşması nedeniyle yer verilememiş, her bir dışlanma olgusuna ilişkin önemli görülen tablolar alınmış, bunların dışında kalan verilere uygun görülen yerlerde atıflar yapılmıştır.

3. Dışlanmanın Boyutları

2002 Eurobarometer ölçümlerine göre algılanan sosyal dışlanma dört farklı soru ile anlaşılmaya çalışılmakta ve buradan bir endeks geliştirilerek ülkeler sıralanmaktadır. Algılanan dışlanmada Türkiye endeksin en yüksek olduğu ülke durumundadır. Tersinden algılanan sosyal entegrasyon 15 AB ülkesi için 69 iken, Türkiye'de 39'dur. Bulgaristan (44) ve Slovakya (45) Türkiye'nin hemen önünde yer almaktadır[3].

Uluslararası ölçeğe paralel şekilde alan araştırmasında kişilerce algılanan sosyal dışlanma boyutunu anlamak için ilk olarak "Ne oranda kendinizi toplumdan dışlanmış hissediyorsunuz" sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların yaklaşık %24'ü kendilerini "az" ya da "çok" dışlanmış hissettiğini ifade etmişlerdir. Frekans değerleri itibariyle bakıldığında Kürtlerin Türklerden daha fazla oranda dışlanmış hissettiği tespit edilmiştir. Ancak daha önemli bulgu, özellikle Kahramanmaraş'ta dışlanma hissinin her iki etnik kesim için daha yüksek çıkması ve hatta Kürtlerin %7,5'inin kendini toplumdan "çok fazla" dışlanmış hissettiğinin belirlenmesidir. Bu

[3] European Commission, Eurobarometer CC EB 2002 and EB 56.1 Sept-Oct 2001.

soru ile ölçülen marjinalleşmenin düzeyidir ve bu azımsanmayacak bir orandır.

İkinci olarak algılanan sosyal dışlanmayı ölçmek bakımından ankete katılanlara "kendilerini toplumda yalnız hissetme düzeyi" sorulmuştur. Benzer biçimde etnik köken ayrıştırılmadan ankete katılanların %36,4'lük kısmının kendilerini toplumda yalnız hissettikleri bulunmuştur. Ancak toplumda yalnızlık hissi Kürtlerde daha yoğundur. Adana'da Kürtlerin %6,3'ü, Kahramanmaraş'ta ise %9,4'ü kendilerini toplumda "çok fazla" yalnız hissetmektedir. İki yerleşim yeri arasında görülen farklılığa Adana şehir merkezinin Kahramanmaraş'a göre daha fazla Kürt göçü alması, bu kişilerin birbirleri ile olan yardımlaşma ve dayanışmalarının daha fazla olması ve Adana'nın Kahramanmaraş'a göre daha heterojen ve kozmopolit bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Üçüncü olarak, "Yaptığı işin toplum tarafından yeterince kıymetinin bilinmediğine" ilişkin yararsızlık ve tanınma yokluğu anlamına gelecek yargıda Kürtler ve Türkler arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Adana ili verilerine bakıldığında Kürtlerin %62,6'sı, Türklerin ise %72,8'i "hiçbir zaman" böyle bir düşünceye sahip olmadıklarını tespit edilmiştir. Bu noktada Kahramanmaraş verilerinde oranların farklılaştığı görülmektedir. Kahramanmaraş'ta etnik köken itibariyle frekans değerlerine bakıldığında Kürtlerin %20,8'i, Türklerin %40,3'ü "yaptıkları işin toplum tarafından kıymetinin bilinmediği" düşüncesine sahip olmadığı görülmüştür. Böyle bir düşünceye sahip olmanın etnik kimlik ve mezhep değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında, Adana ilinde Alevi-Kürtlerin (%16,7), Sünni-Türklerden (%11,4) daha çok bu inancı taşıdıkları, Kahramanmaraş ilinde ise bu değerlerin değiştiği ve Alevi-Kürtlerin böyle bir düşünceye sahip olma oranının %14,3, Sünni Türklerin ise %24,2 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu genel değerlendirmenin açılımı olarak dışlanma olgusunun Adana ve Kahramanmaraş illerinde Mekansal, Siyasal, Kültürel ve Sosyo-ekonomik olmak üzere dört boyutta frekans değerleri üzerinden analizi yapılmış bazı değişkenler arasında bağıntı aranmıştır.

3.1. Mekânsal Boyut

Mekânsal dışlanma kentin belirli mekânlarını kullanamama ya da belli mekânlara sıkışıp kalma ile açıklanabilir. Mekânsal dışlanmanın iki temel bileşeni olduğu ifade edilmektedir: birincisi, toplumun kişiyi yaşadığı mekân veya coğrafya sebebiyle dışlaması ve ayrımcılığa uğramasıdır. İkincisi, kişinin, maddi kaynaklara ulaşım imkânlarından bağımsız şekilde, yaşadığı yerdeki kamusal hizmetlerin nitelik ve niceliksel seviyeleri nedeniyle toplumsal hayatın içine tam anlamıyla girememesidir (Adaman ve Keyder, 2005: 10).

Çalışmanın yapıldığı her iki ilde yaşayanların yarıdan fazlası (%54,6'sı) halen ikamet ettikleri yerleşim yerine göçle gelmişlerdir. Bunların % 11,5'i başka bir ilden, diğerleri ise köy ve ilçelerden göç etmişlerdir (Tablo 1).

Tablo 1: Nereden geldiniz? (%)

	N	%
İl	97	11,5
İlçe	175	20,8
Köy	188	22,3
Toplam	460	54,6
Yerliler	383	45,4
Toplam	843	100

Adana'da Kürtlerin %70,6'sı, Türklerin %29,4'ü, Kahramanmaraş'ta ise Kürtlerin %25,7'si, Türklerin %74,1'i şehir merkezine göç sonucu yerleşmişlerdir. Adana merkeze göç eden Kürtlerin yarıya yakını köylerden, Türklerin ise büyük bir kısmı ilçelerden gelmişlerdir. Etnik köken ile kent merkezine göç edilen yer arasında yapılan bağıntı çözümlemesinde anlamlı bir bağıntı bulunmuş, Kürtlerin %46,4'ü, Türklerin ise %32,8'i köyden göç etmişlerdir. Köylerden göç edenler daha çok Kürtler iken, Türkler daha çok ilçelerden (%39,2) göç etmişlerdir. Başka illerden Adana ve Kahramanmaraş'a göç edenlerin etnik dağılımına bakıldığında Türklerin (%28,0) Kürtlerden (%16,4) daha yüksek bir orana sahip olduğu belirlenmiştir. (Tablo 2).

Tablo 2: Etnik köken * Nereden geldi?

		Nereden geldiniz?			
		İl	İlçe	Köy	Toplam
Kürt	N	57,8	104,2	112,0	274,0
	% Etnik köken	16,4	37,2	46,4	100,0
Türk	N	39,2	70,8	76,0	186,0
	% Etnik köken	28,0	39,2	32,8	100,0
Toplam	N	97,0	175,0	188,0	460,0
	% Etnik köken	21,1	38,0	40,9	100,0

X^2: 12,08 sd:2 p<0,05

Bu göçlerin toplamında terör tehdidi, zorunlu yerleştirme ve kan davası oranı % 15 olmakla birlikte, göçün belirleyici motifi geçim sıkıntısı ve daha iyi bir iş bulmak gibi ekonomik sebepler olarak gözükmektedir.

Frekans değerleri incelendiğinde Adana'ya göç edenlerden Kürt etnik kimliğinde olanlar azımsanmayacak oranda terör tehdidi (%19,1) ve zorunlu yerleştirme sebeplerini saymaktadırlar. Kahramanmaraş'ta da zorunlu yerleştirme olduğu belirlenmiştir(%20). Bu çerçeveden bakıldığında göç edenlerin ekonomik imkânsızlıklar içerisinde olması göç ettikleri yer için de ısınma, ulaşım vb. gibi maliyetlerin düşük olmasını dikkate aldıklarını da göstermektedir.

Her iki il merkezine yapılan göçün sebepleri ile etnik kimlik değişkenleri arasında anlamlı bir bağıntı ($p<0,05$) bulunmuş ve etnik kesimlerin göç sebebi olarak " daha iyi bir iş bulmak" arzusu olduğu belirlenmiştir (Kürtlerde % 30,2, Türklerde % 35,8). İkamet edilen bölgelerden il merkezlerine yapılan göçlerde "terör tehdidi" Kürtlerde (%17,1) Türklerden (%,05) oldukça yüksek bir oran olduğu belirlenmiştir. Öte yandan güvenlik nedeniyle "devlet tarafından göç ettirilme" oranı Türklerde %14,4 iken, bu sebeple göç etme Kürtlerde %13,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tüm bu oranlar göç olgusunun temel sebebinin ekonomik kısıtları aşmak ve daha iyi bir yaşam temin etmek arzusu olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Etnik Köken ve İkamet Edilen Bölgeye Taşınma Sebebi

	Buraya gelmenizin en önemli sebebi nedir?								
		Geçim sıkıntısı	Daha iyi bir iş bulmak için	Çocukların eğitimi	Terör tehdidi	Devlet tarafından	Kan davası/düşma	Başka (belirtiniz)	Toplam
Kürt	N	70,2	89,3	16,7	28,6	37,5	6,0	26,8	275,0
	% Etnik köken	28,4	30,2	3,6	17,1	13,1	3,3	4,4	100,0
Türk	N	47,8	60,0	11,3	19,0	25,5	5,0	18,2	187,0
	% Etnik köken	21,4	35,8	9,6	,5	14,4	,5	17,6	100,0
Toplam	N	118,0	150,0	28,0	48,0	63,0	10,0	45,0	462,0
	% Etnik köken	25,5	32,5	6,1	10,4	13,6	2,2	9,7	100,0

X^2:63,33 sd:6 $p<0,05$

Mahallenin en önemli sorunları olarak altyapı eksikliği (%39,9), rekreasyon alanı eksikliği (%10,7), temizlik (%15,1), eğitim ve ulaşım hizmetleri yetersizliği yanı sıra güvenlik ve asayiş sorunu (%14,9), mahallenin istenmeyen, kötü bir alan olarak tanımlanması da (% 5,7) önemli sayılmaktadır (Tablo 4).

Mahallenin istenmeyen, kötü bir alan olarak nitelenmesi meselesi suça ve şiddete işaret etmekle birlikte, mezhep veya etnik temelli bir damgalanmayı da içermektedir. Bu kanaat Adana'da daha bariz olarak ortaya çıkmaktadır.

Adana'nın Dağlıoğlu, Barbaros, Şakirpaşa gibi mahalleleri her ne kadar Kürt etnik nüfus bakımından yoğunlaşmış mahalleler olsalar da, burada yaşayanlar yoksulluğu sadece kendi etnik kökenindekilere has bir durum olarak algılamamakta, etnik olarak içe kapanıp, sosyal-ekonomik-kültürel etkileşimlerini kendi etnik grubu ile sınırlandırmamaktadırlar. Ancak mahalle sakinleri şiddet olaylarından etkilenmekte, güvenlik ve asayiş sorunları ile birlikte, mekânsal damgalanmayı da halihazırda ikamet ettikleri mahalleden "başka bir yere göç etmek isteklerinin" nedenleri arasında saymaktadır. Bu mahallelerin damgalanması konutların fiziksel durumu, altyapının yetersizliği gibi sorunlardan da etkilenmektedir. Elbette bu mahalleler sosyo-ekonomik bakımdan da türdeş değildirler; gelir ve ev sahipliliği durumları farklılık arz etse de, genel olarak kent merkezine bu kadar yakın ama fiziksel dokusu harap/çöküntü bölgesi olmuş bir alanda yaşamaktan kaçmayı da istemektedirler. Genel olarak bakıldığında söz konusu mahalleleri seçmelerinin birincil nedeni etnik kimlik fark etmeksizin tanıdıkların ve akrabaların varlığı (%77,7) ve bunların sağlayacağı güvenlik ve dayanışma değerleri olarak görülmektedir. Ayrıca kentin merkezine ve sanayi bölgesine yakın, kent içi/çöküntü bölgelerinde konut kiralarının düşük olması ya da gecekondu gelişmesi de bu mahallelerin tercihinde belirleyici diğer etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: İl-Etnik Köken-Mezhep ve İkamet Bölgesinin En Önemli Sorunu (%)

İl	Etnik köken			Mahallenizin en önemli sorunu nedir?								
				Altyapı hizmetlerinin eksikliği	Güvenlik ve asayiş sorunu	Okul ve diğer eğitim kurumlarının yetersizliği	Park Bahçe alanı yetersizliği	Temizlik hizmetleri	Sağlık Ocağı eksikliği/ yetersizliği	Ulaşım/İmar hizmetleri eksikliği	Mahallemizin istenmeyen ve kötü bir yer olarak tanımlanması	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	27,8	16,7	16,7	5,6	22,2			11,1	100
			Sünni	40,7	26,9	4,1	5,6	9,3	4,5	1,1	7,8	100
			Toplam	39,9	26,2	4,9	5,6	10,1	4,2	1,0	8,0	100
	Türk	Mezhep	Alevi	33,3		16,7		16,7	16,7		16,7	100
			Sünni	51,9	8,6	6,5	5,4	20,5	1,6	4,9	0,5	100
			Toplam	51,3	8,4	6,8	5,2	20,4	2,1	4,7	1,0	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	35,7	7,1		7,1	14,3	7,1		28,6	100
			Sünni	35,9	15,4	2,6	12,8	15,4	5,1	5,1	7,7	100
			Toplam	35,8	13,2	1,9	11,3	15,1	5,7	3,8	13,2	100
	Türk	Mezhep	Alevi	43,8	6,2	6,2	6,2	18,8	12,5		6,2	100
			Sünni	33,0	9,1	4,7	19,2	16,2	4,7	8,1	5,1	100
			Toplam	33,5	8,9	4,8	18,5	16,3	5,1	7,7	5,1	100

Ankete katılanlara "başka bir bölgeye taşınmak ister misiniz?" diye sorulduğunda %45,4'ü taşınmak istemediğini ifade etmiştir. Her iki yerleşim yerinin toplamı olarak görüşme yapılan bireylerin yarıdan fazlası özellikle de ekonomik olanaklara kavuşan Kürt kökenli ailelerin daha konforlu, hizmet ve yaşam kalitesi daha yüksek ve daha güvenlikli mekânlara yerleşmek isteğinde oldukları belirlenmiştir. Bu tercih sağlık, eğitim gibi hizmetler ve daha geniş çalışma olanakları nedeniyle büyükşehirlere ya da yaşamın görece daha ucuz olduğu daha küçük şehirlere yönelmektedir. Tüm görüşmeciler içerisinde geldiği yere geri dönmek isteyenlerin oranı %5 düzeyinde kalmaktadır. Başka bir mahalleye taşınmak isteyenler ise %24,8 oranındadır. Burada vurgulanması gereken iki olgu vardır: Birincisi aynı mahallede kalma isteğinin Türklerde daha yoğun olduğu, bu itibarla da özellikle İngiltere'de gözlenen "beyaz kaçış" olgusunun gözlenmediğidir. Diğer bir deyişle nüfusu bakımından mahalleler Kürt yoğun olsa da, bu durum oradaki Türklerin mahalleyi terk etmesi ile paralel yaşanmamaktadır. İkincisi ise etnik kökeni fark etmeksizin Adana'da yaşayanlar için aynı şehirde başka bir mahalleye taşınmak isteği en yüksek değerde iken (yaklaşık %40), Kahramanmaraş'ta bu tercih özellikle Kürt kökenliler için başka bir şehre taşınmak şeklinde kendini göstermektedir (%20,8). Her iki bölgede elde edilen verilerin toplamında başka bir yerleşim yerine taşınma isteğinin arkasında tüm kesimler için öncelikli olarak "çalışma ve iş olanaklarının/kaynaklarının iyi olması" (%18,3), "sosyo-kültürel kaynakların iyi olması" (%13,2) beklentisi vardır. Nitekim "Kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığınızı düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplarda "hiçbir zaman" seçeneğine yönelim azalarak %54,8'e düşmektedir. Bir başka ifadeyle, kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadıklarını düşünenler ankete katılanların yaklaşık yarısı olmaktadır. Burada "mahallenin geleceğine ilişkin ne düzeyde umut taşındığı" da önemlidir. Genel olarak mahallenin durumunun "daha iyi olacağı" beklentisi yüksek olup (%51,5), "aynı kalacağını" ya da "daha kötü olacağını" düşünenler özellikle Kürt kökenlilerdir. Adana'da mahallenin geleceğine ilişkin daha kötümser bir tablo görülürken, Kahramanmaraş daha iyimser bir yaklaşım belirlenmiştir. "Mahalleden taşınmam" diyenlerin bu umuda yatırım yaptıkları düşünülmektedir.

Araştırmanın yapıldığı bölgeler genel itibariyle yoksul mahalleler olarak bilinmekle birlikte, gelir durumları değişkeninden bakıldığında; ankete katılanların dörtte birinin gelirinin 300 TL ve aşağıda olanlardan oluştuğu görülmektedir. Ancak bu yoksulluk düzeyi Adana'da etnik temelde Türkler aleyhine ayrışma göstermektedir. Bu düzeyde Türklerin %35,1'i, Kürtlerin %27,3'ü aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Üstelik Türkler daha yoğun şekilde ve daha uzun süredir mahallede ikamet eder veya yerli konumda iken, örneğin Adanalı olmanın avantajını elde edememiş

gözükmektedirler. Türkler aleyhine görülen bu farklılığa neden olarak gözlemlenen olgulardan hareketle göç sonucu bölgeye yerleşen Kürtlerin geldikleri yere tutunabilmek için kazanç getirici her tür işi tuttukları ve çok fazla iş ayrımı gözetmedikleri, bunun sonucu Kürtlere oranla çalışılacak iş konusunda daha seçici davranan Türklerin çalışma alanlarının daralması gösterilebilir. Elbette yoksulluk toplumdan dışlanmanın ya da belli bir mekâna sıkıştırılıp, hapsedilmenin nedeni olmaktadır ki bu durum emek ve konut piyasasındaki eşitsizlikler, kurumsal ayrımcılık gibi sorunlara işaret etmektedir. Ancak elde edilen bulgular konut bölgesinde görülen ayrışmanın etnik statüden daha çok sosyo-ekonomik statü tarafından belirlendiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede insan sermayesinin niteliği (eğitim ve dil gibi), sahip olunan meslek ve gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik statü belirleyicileri daha etkin gözükmektedir. Bu durumda da emek piyasasında daha iyi bir iş ya da insan sermayesinin nitelikleşmesi gibi dikey hareketliliğe yol açacak durumların, bu kesimlerin de nitelikli ve konforlu konut bölgelerine yerleşmelerine imkân sağlayacağı düşünülmektedir. İşaret edilmesi gereken bir olgu da, yoksul bir yer ya da bölgenin etnik kimliği ile damgalanması sonucu, bundan emek ve sermaye akışının da etkileneceği, dolayısıyla yatırımların ve nitelikli işgücünün bölgeden uzaklaşması ya da bölgeye çekilememesi sorununun ortaya çıkacağı ve o yerin gittikçe yoksullaşmasına neden olacağıdır.

3.2. Siyasal Boyut

Siyasal dışlanma dışlananların siyasi süreç üzerinde gerek temsil gerekse etki bakımından kendilerini yetersiz olarak görmesine ilişkindir. Bu bakımdan ankete katılanlara öncelikle siyasi haklarını rahatlıkla kullanıp kullanamadıkları sorulmuştur. Her iki bölgeden katılan 843 kişinin 665'i yani yaklaşık %79'u siyasi haklarını kullanmaktan engellenmediği kanaatini ifade etmiştir. Bunların sadece %7,1'i "her zaman ya da çoğu zaman" siyasi haklarını kullanmaktan engellendiğini düşünmektedir. Belki daha önemli bir bulgu, siyasi hakların kullanılmasından engellenmeye ilişkin kanaatin Türk-Kürt ekseninde ayrışmamasıdır. Nitekim etnik köken ile siyasi hakların kullanımından engellenme arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır ($p>0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5: Etnik kökeniniz nedir? * Siyasal haklarınızı kullanmaktan engellendiğinize inanıyor musunuz?

	Siyasal haklarınızı kullanmaktan engellendiğinize inanıyor musunuz?				
		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Kürt	N	24,1	47,5	267,4	339,0
	% Etnik köken	8,8	15,6	75,5	100,0
Türk	N	35,9	70,5	397,6	504,0
	% Etnik köken	6,0	12,9	81,2	100,0
Toplam	N	60,0	118,0	665,0	843,0
	% Etnik köken	7,1	14,0	78,9	100,0

X^2:4,29 sd:2 p>0,05

Ancak frekans değerlerine bakıldığında siyasi hakların engellenmesine ilişkin kanaat Kürtlerde daha yüksektir. Adana'da "her zaman" %5,9 ve "ara sıra" %12,6 seçenekleri ile Kürtler daha yoğun olarak engellendiğini düşünmektedirler. Ancak bu, özellikle Kahramanmaraş'ta Kürtler ve Kürtler içerisinde de Aleviler bakımından çok daha yüksek bir kanaat olarak ortaya çıkmaktadır ki, Sünni Kürtlerde "her zaman" % 17,9, "ara sıra" % 33,3; Alevi Kürtlerde ise "her zaman" % 42,9 ve ara sıra %28,6 oranındadır.

Devamında ankete katılanlara yöneltilen soru "seçimlere ne sıklıkla katıldıkları" olmuş ve hiçbir zaman seçimlerde oy vermeyen ve protest tavır sergileyen seçmen oranının %6,9 olduğu görülmüştür. Siyasi partilere üyelik de düşük düzeyde kalmaktadır (%6,3). Ancak etnik kökeni kesecek şekilde Alevilerin siyasi partilere üyeliğe daha yatkın oldukları görülmektedir. Ayrıca siyasi miting ve toplantılara katılma durumlarına bakıldığında toplamda her zaman katılırım diyenler %4,1, ara sıra diyenler ise %31,1 düzeyindedir. Ancak frekans değerleri itibariyle Kürtlerin daha politik bir kimlik oldukları ve daha sıklıkla bu türden faaliyetlere katılım sağladıkları anlaşılmaktadır. Kahramanmaraş'ta bu siyasal aktivasyon durumu Kürt Aleviler için daha geçerli görünmektedir.

"Barış ve Demokrasi Partisi'nin Kürtleri temsil ettiğini düşüncesi" ile etnik kimlik değişkeni arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur (p<0,05). BDP'nin Kürtleri temsil ettiği fikrini Türklerin (%35,7) Kürtlerden (%26,5) daha çok kabul ettikleri belirlenmiştir. Bu bulgu Türklerin Kürtleri bir bütün olarak gördüğü, Kürtler içinde farklı boyutlarda çeşitlilik bulunduğu gerçeğini göz ardı ettiğinin bir işareti olarak değerlendirilebileceği gibi, Kürelerin de kendi siyasal kimliğinin temsilcisinin kimler olduğu noktasında ciddi bir tereddüt yaşadığının (%46,6) ifadesi olarak değerlendirilebilir. "Barış ve Demokrasi Partisi'nin Kürtleri temsil ettiğini düşünenlerin" oranı toplamda %32 iken, kararsızlar %37,5 düzeyindedir (Tablo 6).

Tablo 6: Etnik kökeniniz nedir? * "BDP(DTP), Kürtleri temsil ediyor." düşüncesine ne oranda katılırsınız?

	"BDP(DTP), Kürtleri temsil ediyor." düşüncesine ne oranda katılırsınız?				
		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Kürt	N	108,6	127,1	103,3	339,0
	% Etnik köken	26,5	46,6	26,8	100,0
Türk	N	161,4	188,9	153,7	504,0
	% Etnik köken	35,7	31,3	32,9	100,0
Toplam	N	270,0	316,0	257,0	843,0
	% Etnik köken	32,0	37,5	30,5	100,0

X^2:20,37 sd:2 p<0,05

Etnik köken itibariyle frekans değerlerine bakıldığında ise Adana'da Alevi Kürtlerin yaklaşık yarısının, Sünni Kürtlerin ise üçte birinin BDP'nin Kürtleri temsil ettiğini düşündükleri belirlenmiştir. BDP'nin Kürtleri temsil ettiğini düşünen toplam %32,0 oranı içinde Adana İlinde Kürt-Alevi kimliğinde olanların oranı %50,0, aynı kimliğin Kahramanmaraş'taki oranı ise %35,7 olarak belirlenmiştir.

BDP'nin Kürtleri temsil etmediğine inanan Kürtlerin Adana'da toplam oranı %23,8'dir. Kahramanmaraş'ta bu oran Kürtler'de %43,4'e çıkmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: İl-Etnik Köken-Mezhep ve BDP'nin Kürtleri Temsil Edip Etmediği İnancı (%)

İl	Etnik köken			"BDP(DTP), Kürtleri temsil ediyor." düşüncesine ne oranda katılırsınız?			
				Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	50,0	38,9	11,1	100
			Sünni	23,9	51,5	24,6	100
			Toplam	25,5	50,7	23,8	100
	Türk	Mezhep	Alevi	33,3	50,0	16,7	100
			Sünni	23,8	41,6	34,6	100
			Toplam	24,1	41,9	34,0	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	35,7	28,6	35,7	100
			Sünni	30,8	23,1	46,2	100
			Toplam	32,1	24,5	43,4	100
	Türk	Mezhep	Alevi	25,0	31,2	43,8	100
			Sünni	43,8	24,6	31,6	100
			Toplam	42,8	24,9	32,3	100

"PKK'nın bütün Kürtleri temsil ettiği" yargısına ise ankete katılanların yarıdan fazlasının katılmadığı bulgulanmıştır. Burada vurgulanması gereken bir tespit; Adana'da Türkler daha büyük bir

çoğunlukla "PKK'nın bütün Kürtleri temsil ettiği" fikrine katılmadığı Kahramanmaraş'ta ise Türklerden çok Kürtler'in bu temsil fikrine katılmadığı belirlenmiştir. Coğrafyanın politizasyon ve kutuplaşma niteliği ve düzeyinin bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu tespit ulusal siyasette PKK ve Kürt özdeşleşmesini engelleyen genel politikanın işlevsel olduğunu göstermektedir. Keza yine PKK-devlet çatışmasının sıradan vatandaşlar arasında Türk-Kürt çatışmasına dönüşmemesi de bu algılama ile paralellik göstermektedir.

Dikkat çeken bir başka sonuç da PKK ile Kürtlerin ayrıştırılmasının her iki etnik kesimin Sünni mezhebinden olanlar için daha fazla geçerli olmasıdır.

Seçim sonuçları itibariyle bakıldığında ise Adana'da Kürtlerin 1999 yılından başlayarak yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde HADEP-DTP ve bağımsız adaya oy verdikleri, Türklerle birlikte yaşadıkları mahallelerde özellikle ve öncelikle AKP'ye oy verdikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık Adana'nın Kürtlerin az, Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerinde ise MHP'nin tercih edildiği görülmektedir. Kahramanmaraş'ta ise ne Kürtler ne de Aleviler belli mahallelerde yoğunlaşmamış, etnik ve mezhepsel olarak karma konut bölgeleri oluşmuştur. Anketin yapıldığı mahallelerde ise AKP birinci parti olarak çıkmıştır. Bu sonuçlar Kürtlerin etnik blok oy kullanımında olmadıklarına, siyasal katılım farklılıkları gösterdiklerine işaret etmektedir. Kürtlerin etnik kimliği ve dindarlığı gözeten bir oy verme davranışı sergilediği görülse de, esas belirleyici olanın "sistemin/düzenin değiştirilmesi", "mağduriyetlerin giderilmesine ilişkin umut" olduğu düşünülmektedir. Nitekim doğu ve güneydoğu'da önceki dönemlerde Anavatan Partisi'nin, 2000'li yıllarda Ak Parti'nin aldıkları oy oranları değişime yönelik bir oy verme davranışı olduğunu daha çok teyit eder gözükmektedir. Bu durumda dışlanmanın oy verme ve parti tercihi noktasında ayırt edici boyutta yaşanmadığı söylenebilir.

3. 3. Kültürel Boyut

Ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata dilediğince katılamama durumudur. Örneğin, bulunulan coğrafyadaki çoğunluk referans alındığında, farklı bir etnik kökenden/ırktan gelmek ya da farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden ötürü toplumsal yaşamın genelinde süregitmekte olan etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, engellerin çıkartılması şeklinde tezahür etmektedir. Bu boyutun izdüşümleri toplumsal statü ve kimlik farklarının ne denli dışlamalar getirmekte olduğunda cisimleşir (Adaman ve Keyder, 2005: 10).

Kültürel dışlanmanın etnik köken, mezhep, iş ve gelir durumu, dil ve kıyafetle ilişkili olarak ne derece yaşandığı sorgulanmıştır. Bu kapsamda sorulan "Etnik/dini kimliğinizden dolayı toplum tarafından yadırgandığınızı düşünüyor musunuz?" sorusuna ilişkin cevapların frekans değerlerine bakıldığında; her iki ilin toplam değerleri içerisinde "çok fazla" yadırgandığını düşünenlerin oranı %5,9 düzeyinde kalmaktadır. "Hiçbir zaman" yadırganmadığını düşünenlerin toplam oranı ise %74,1 olarak belirlenmiştir. Bu oranların etnik ve mezhep değişkenlerine göre dağılımlarına bakıldığında; Adana'da Kürtlerin %10,8'inin etnik kimlikleri nedeniyle toplum tarafından "çok fazla" yadırgandığını düşündükleri görülmektedir. Kahramanmaraş'ta ise özellikle Kürt Alevilerde bu oran daha da artmakta ve %21,4'e çıkmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: İl-Etnik Köken-Mezhep ve Etnik veya Dini Kimlik Nedeniyle Toplum Tarafından Yadırgandığı Hissi (%)

İl	Etnik kökeniniz nedir?			Etnik/dini kimliğinizden dolayı toplum tarafından yadırgandığınızı hissediyor musunuz?			
				Çok Fazla	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	16,7	16,7	66,7	100
			Sünni	10,4	40,3	49,3	100
			Toplam	10,8	38,8	50,3	100
	Türk	Mezhep	Alevi	16,7	16,7	66,7	100
			Sünni	1,6	9,7	88,6	100
			Toplam	2,1	9,9	88,0	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	21,4	35,7	42,9	100
			Sünni	7,7	23,1	69,2	100
			Toplam	11,3	26,4	62,3	100
	Türk	Mezhep	Alevi	6,2	12,5	81,2	100
			Sünni	2,7	7,4	89,9	100
			Toplam	2,9	7,7	89,5	100

Yine, "Kamusal alanda etnik kimliğinizin bilinmesinden çekinir misiniz?" sorusu ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur. Adana'da Kürtlerin %34'ü kimliğinin bilinmesinden çekinmektedir. Kahramanmaraş'ta kamusal alanda kimliğinin bilinmesinden en fazla çekinen kesim Kürt Aleviler (yaklaşık %50'si), en az endişe edenler ise her iki ilde de Türk ve Sünni olanlardır.

Anadili konuştuğu zaman toplum tarafından yadırgandığı hissi yaşayıp yaşamadığına ilişkin elde edilen verilerde toplam katılımcıların %13,5'i bu hissi "çok fazla" yaşadığını, %66,5'i ise "hiçbir zaman" böyle bir his yaşamadığını belirtmiştir. Bu olgunun il ve etnik kimliğe göre dağılımlarına bakıldığında; Kürtlerin Adana'da yaklaşık dörtte birlik,

Kahramanmaraş'ta üçte birlik kısmı hariç kalanlarının yadırgandığını düşündükleri tespit edilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: İl-Etnik Köken-Mezhep ve Anadilini Konuştuğunda Toplum Tarafından Yadırgandığı Hissi (%)

İl	Etnik köken			Anadilinizi konuştuğunuz zaman toplum tarafından yadırgandığınızı hissediyor musunuz?			
				Çok Fazla	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	16,7	16,7	66,7	100
			Sünni	31,7	47,0	21,3	100
			Toplam	30,8	45,1	24,1	100
	Türk	Mezhep	Alevi		16,7	83,3	100
			Sünni	1,6	5,9	92,4	100
			Toplam	1,6	6,3	92,1	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	42,9	21,4	35,7	100
			Sünni	17,9	20,5	61,5	100
			Toplam	24,5	20,8	54,7	100
	Türk	Mezhep	Alevi	12,5	12,5	75,0	100
			Sünni	2,7	4,7	92,6	100
			Toplam	3,2	5,1	91,7	100

Kıyafetinden dolayı "fazla ve ara sıra" yadırgandığını düşünenler ankete katılanların %23'ü iken, bu oran Kürtlerde daha yüksektir. Frekans değerleri itibariyle Kahramanmaraş'ta kıyafetten dolayı yadırganma durumu her iki etnik kimlik için de Adana'ya göre daha yüksek olup, Kürtlerde %40, Türklerde %24 dolayındadır. Benzer şekilde etnik ve dini kimliklerin kendi sosyo-kültürel değerlerini yaşamaktan engellenip engellenmediklerine ilişkin soruya toplamda %8,8'lik bir oran "Her zaman", %16,6'lık bir oran "ara sıra" engellendikleri cevabını verirken, %74, 6'lık bir kesim ise "hiçbir zaman" engellenmediklerini belirtmişlerdir.

Mezhep bağlamında yapılan bağıntı analizinde inanç ve ibadet özgürlüğünü yaşamakta engellendiğine inanmak ile ait olunan mezhep arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuş ($p<0,05$), Alevilerin %24,1'i böyle bir engellemeyi "her zaman" yaşadığını ifade ederken, Sünnilerin %20,2'si "ara sıra" yaşadığını ifade etmiştir (Tablo 10). Bu oranların il ve etnik kimlik temelinde nasıl ayrıştığı araştırıldığında ise; Adana'da Kürtlerin %32'si, Kahramanmaraş'ta % 47'si sosyal-kültürel değerlerini yaşamaktan engellendiğini düşünmektedir.

Tablo 10: Mezhep * İnanç ve ibadet özgürlüğünüzü yaşamaktan engellendiğinizi inanıyor musunuz?

	İnanç ve ibadet özgürlüğünüzü yaşamaktan engellendiğinizi inanıyor musunuz?				
		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Alevi	N	3,5	10,6	39,9	54,0
	% Mezhep	24,1	13,0	63,0	100,0
Sünni	N	50,5	155,4	583,1	789,0
	% Mezhep	5,2	20,2	74,7	100,0
Toplam	N	54,0	166,0	623,0	843,0
	% Mezhep	6,4	19,7	73,9	100,0

X^2:30,37 sd:2 p<0,05

Bu verilerden Kahramanmaraş'ta bireylerin etnik ve mezhep kimliklerini daha çok gizlemek zorunda kaldıklarını, Adana'nın kozmopolit yapısının ise kimlikleri açığa vurmada etkili olduğu sonucunu çıkarabilmek olası gözükmektedir. Bu soru paralelinde "Türkiye'de 1. Sınıf bir etnik kesim olup olmadığına" ilişkin soruya toplamda %17,1'lik bir kesim "var olduğu" inancını ifade etmiştir. Bu inancın etnik kimlik ve mezhebe bağlı olarak değişimine bakıldığında; Adana'da Alevi Kürtlerin %16,7'si, Sünni Kürtlerin %19,8'i, Kahramanmaraş'ta Alevi Kürtlerin %78,6'sı, Alevi Türklerin ise %18,8'i "1. Sınıf bir etnik kesimin olduğuna inandıklarını" bulgulanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda, etnik/mezhepsel ayrışmanın Kahramanmaraş'ta yüksek oranda çıkmasının gizlenme/çekinmenin başka bir sebebi olarak değerlendirile bilir.

Kahramanmaraş'ta mezhep değişkeninden bakıldığında "Cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi", "Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi gerektiği" gibi mezhep temelli kurumsal ayrımcılık içerisinde ele alınabilecek önermelere hem Kürt hem de Türk Alevilerin yüksek oranda katıldıkları görülmektedir. "Cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi" fikrine toplamda %19,2'lik bir kesimin "katıldığı", %38,0'lik bir kesimin bu konuda "kararsız" olduğu, %42,8'lik bir kesimin ise "katılmadığı" belirlenmiştir. Bu oranların etnik kimlik ve mezhep bağlamında ne yönde değiştiği incelendiğinde ise Adana'da Alevi-Kürtlerin %77,8'i, Alevi Türklerin %83,3'ü, Kahramanmaraş'ta Alevi Kürtlerin %64,3'ü, Alevi-Türklerin %50,0'si bu fikre katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu fikre katılan Türk-Kürt-Sünni kesimin ortalama oranı ise yaklaşık %15 olarak belirlenmiştir.

Ortaöğrenimde zorunlu din dersleri kaldırılmalı" önermesine toplamda %8,1'lik oranda "katılım" gözlemlenirken, %83,5'lik bir oranında bir kesimin böyle bir fikre "katılmadığı" belirlenmiştir. Bu oranların etnik ve mezhep kimliğine göre değişimine baktığımızda, Adana ilinde Alevi Kürtlerin %44,4'ü, Sünni Kürtlerin %5,6'sı, Alevi Türklerin %33,3'ü, Sünni Türklerin %2,2'si; Kahramanmaraş ilinde ise Alevi Kürtlerin %50,0'si,

Sünni Kürtlerin %7,7'si, Alevi Türklerin %18,8'i, Sünni Türklerin %8,8'i bu fikre katıldıklarını belirtmişlerdir.

"Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmeleri" talebine toplamda %16,0'lık bir oranda "katılıyorum", %30,5 oranında "Kararsızım" ve %53,5 oranında ise "Katılmıyorum" cevabı alınmıştır. Bu oranlar ortaöğrenimde zorunlu din derslerinin kaldırılması ve Cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi fikrine katılım oranları ile karşılaştırıldığında daha yüksektir. Bu soruda elde edilen verilerden özellikle Sünni kesimin bu fikre diğer fikirlerden daha çok katıldığı görülmektedir. Sistem uygulamalarına ilişkin bu ve benzeri sorulardan elde edilen veriler kurumsal ayrımcılığa ilişkin yaygın inancı destekleyici olup, sistemin etnik ve mezhep ekseninde ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalara yer vermemesi gerektiği beklentisinin de bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede Alevilerin de devletin/kurumların işleyişinde kendi mezhep kimliklerine yönelik olarak kurumsal ayrımcılık yapıldığını düşündüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette bu ayrımcılığa maruz olmanın geri planında Sünnilerin birinci sınıf mezhep olarak görülerek işleyişte mezhep hiyerarşisinin hakim olduğu söylenebilir.

Bu bulgular dışlanma duygusunun daha çok kültürel boyutta ve kurumsal ayrımcılıktan, devlet aygıtının/sistemin hiyerarşik işleyişinden kaynaklandığını göstermektedir ki, hem Türklerin ve Kürtlerin genel olarak sistemin adaletsiz, kayırmacı, hukuk dışı bir işleyişi olduğu kanaati taşıdıkları tespit edilmiştir. Nitekim alan araştırması kapsamında sorulan; "Eş, dost ve arkadaş çevren ne kadar genişse o kadar etkili birisindir", "Paran kadar değerli ve saygınsın", "Memlekette iş yaptırmak için ya rüşvet vereceksin ya da torpil bulacaksın", "Polisle ilgili bir işiniz olsa (trafikte, karakolda vb.) herkese hukuka uygun davranılır.", "Hukuki bir sorununuz olduğunda adli makamlar herkese tarafsız ve adil davranırlar" gibi devlet mekanizmasının işleyişine ilişkin sorularda Türklerin ve Kürtlerin benzer şekilde ve oldukça yüksek oranda adaletsiz, kayırmacı, hukuk dışı bir işleyiş olduğunu değerlendirdikleri görülmektedir. Bu değerlendirme en yüksek oranlarına Kürt Aleviler de çıkmaktadır. Bu çerçevede araştırma bireylerin kamu kuruluşlarının kendilerine etnik kimliğinden dolayı ayrımcılık yaptığına inandıklarını göstermiştir ve bu inanç ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntının bulunduğu belirlenmiştir. Bu inanca Kürtlerin yaklaşık üçte birinin katıldığı tespit edilmiştir. Keza yine "Devletin size ayrımcılık yaptığını, 2. Sınıf vatandaş muamelesi uyguladığına inanıyor musunuz?" sorusu ile hem etnik kimlik ($p<0,05$) (Tablo 11), hem de mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı ($p<0,05$) bulunmuştur (Tablo 12). Kürtlerin %8,8'i Devletin kendilerine "her zaman" 2. Sınıf vatandaş muamelesi yaptığına inanırken, Alevilerin ise % 18,5'inin bu inançta olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11: Etnik köken * Devletin size ayrımcılık yaptığına, 2. sınıf vatandaş muamelesi uyguladığına inanıyor musunuz?

		Devletin size ayrımcılık yaptığına, 2. sınıf vatandaş muamelesi uyguladığına inanıyor musunuz?			
		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Kürt	N	18,5	73,2	247,3	339,0
	% Etnik köken	8,8	33,6	57,5	100,0
Türk	N	27,5	108,8	367,7	504,0
	% Etnik köken	3,2	13,5	83,3	100,0
Toplam	N	46,0	182,0	615,0	843,0
	% Etnik köken	5,5	21,6	73,0	100,0

X^2:68,53 sd:2 p<0,05

Tablo 12: Mezhep * Devletin size ayrımcılık yaptığına, 2. sınıf vatandaş muamelesi uyguladığına inanıyor musunuz?

		Devletin size ayrımcılık yaptığına, 2. sınıf vatandaş muamelesi uyguladığına inanıyor musunuz?			
		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Alevi	N	2,9	11,7	39,4	54,0
	% Mezhep	18,5	16,7	64,8	100,0
Sünni	N	43,1	170,3	575,6	789,0
	% Mezhep	4,6	21,9	73,5	100,0
Toplam	N	46,0	182,0	615,0	843,0
	% Mezhep	5,5	21,6	73,0	100,0

X^2:19,21 sd:2 p<0,05

Bu kanaati teyit eden bir başka bulgu ise, etnik köken ile "Türkiye'de birinci sınıf bir etnik kesimin" varlığına olan inanç arasında anlamlı bir bağıntı bulunmasıdır. Ayrıca hem Türkler hem Kürtler ayrımcılık konusunda medyayı da sorumlu tuttukları ve medyanın ayrımcılığı körüklediğine inandıkları belirlenmiştir.

Hal böyle iken şaşırtıcı olan "Her grup (Alevi-Sünni, Türk-Kürt vb) birbirini kayırıp, kendisinden olmayanı dışlıyor" önermesine katılımın hem Türkler de hem de Kürtler de yüksek olmasıdır (Tablo 13) . Diğer bir deyişle devlet mekanizmasının ayrımcı/adaletsiz/kayırmacı işleyişine yönelik genel kanaat, kimliklerin sahiplerine de taşınmaktadır. Burada toplumsal önyargıların etkin olduğunu, ayrıca etnik ve mezhep bazında dayanışma ilişkilerinin kuvvetli olduğu yönünde bir değerlendirme olduğunu söylemek olasıdır.

Tablo 13: Etnik Köken-Mezhep-Her Gurubun Kendinden Olanı Kayırdığı Yargısı (%)

İl	Etnik köken		"Her grup (Türk-Kürt/Sünni-Alevi vb.) birbirlerini kayırıp, kendisinden olmayanları dışlıyorlar." yargısına ne oranda katılırsınız?				
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam	
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	55,6	22,2	22,2	100
			Sünni	32,8	50,7	16,4	100
			Toplam	34,3	49,0	16,8	100
	Türk	Mezhep	Alevi	33,3	33,3	33,3	100
			Sünni	15,1	56,8	28,1	100
			Toplam	15,7	56,0	28,3	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	35,7	28,6	35,7	100
			Sünni	33,3	35,9	30,8	100
			Toplam	34,0	34,0	32,1	100
	Türk	Mezhep	Alevi	25,0	31,2	43,8	100
			Sünni	27,6	29,3	43,1	100
			Toplam	27,5	29,4	43,1	100

3.4. Sosyo-Ekonomik Boyut

Ekonomik boyut büyük ölçüde gelir ve mal ile hizmetlere ulaşım sorunu odaklıdır. İlk mesele gelir yoksulluğudur; özellikleri ise, yüksek işsizlik oranları ve işi olanlar için düşük gelir düzeyidir (Rodges 1995: Adaman ve Keyder 2005). Emek piyasasının dışına düşmekten ötürü kısa ya da uzun dönemli işsizliklerin yaşanması ve/veya kredi olanaklarına ulaşamama durumudur. Sosyal politikanın iyi işlediği, yardımlaşma-dayanışmanın yüksek olduğu durumlarda ekonomik dışlanmanın önlenmesi mümkün olabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2005: 10).

2009 yılı TUİK verilerine göre Adana 53.685 kişi göç alıp, 54. 109 kişi göç vermiş bir ildir. Kahramanmaraş ise 18. 521 kişi göç almış, 26.934 kişi göç vermiştir. Kahramanmaraş daha yüksek oranda nüfus kaybederken, Adana'ya göçle gelenlerin üçte biri okuma yazma bilmeyen ve ilkokul mezunu diplomasına sahip, üçte biri ise lise ve üniversite mezunu kimselerden oluşmaktadır. Bu veriler Adana'ya gelenlerin en az üçte birinin kalifiye olmadığını ve daha çok enformel sektörde iş bulabildiğini anlatmaktadır. 2009 yılı TUİK işgücü göstergelerine göre de Türkiye ortalaması işsizlik oranı %14 iken, Adana'da bu oran %22'ye ulaşmaktadır. Adana'da anket yapılan mahalleler Seyhan ilçesine bağlı olup, tekstil, konfeksiyon, mobilya-dekorasyon, otomotiv, makine ve ziraat aletleri gibi sanayilerin büyük çoğunluğu da bu ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Ancak yine de sanayi sektörünün payı Türkiye genelinin altında kalmakta, tarım ve ticaret Türkiye ortalamasının üzerine çıkmaktadır. İşsizlik oranının ortalama üstü çıkması ile birlikte okunduğunda Adana'da formel sektörde yeteri kadar iş üretilemediği, göç-istihdam ilişkisinin koptuğu, eğitim düzeyi

düşük kesimlerin enformel sektöre kaydığı, eğitimli-meslek sahibi kesimlerin de kazançlarının yüksek olmadığı anlaşılmaktadır.

Ankete katılanlar itibariyle bakıldığında; Adana'da Kürt olarak kendisini tanımlayanlardan Alevi mezhebine bağlı olanlar daha büyük oranda lise ve üniversite mezunu iken, Kürtlerin %34'ü, Türklerin ise %65'i lise ve üniversite mezunudur. Kürtlerden Adana'lı olmayan ve 16 yıldan daha önce göç ederek gelmişlerin eğitim düzeyleri ile çaprazları alındığında okuryazar, ilk ve ortaokul mezunlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Diğer bir anlatımla çoğunlukla 1990'lı yıllarda göç edenler düşük insani sermayeye sahiplerdir. Son 7 yılda göç edenler ise daha çok lise ve üniversite mezunudur. Türklerde ise son dönemde göç edenler daha çok düşük eğitim düzeyine sahiptir. Önemli bulgulardan biri de lise ve üniversite mezunu kesimlerin ve bunlar içinde de özellikle Alevi Kürtlerin daha çok başka bir mahalleye taşınma talebinin olmasıdır. Bu durum yüksek insani sermayeye sahip Kürtlerin etnik içe kapanma istidadından en uzak kesimler olduğunu anlatmaktadır. Aynı mahallede kalma en çok da eğitim düzeyi düşük kesimler için geçerli görülmektedir. Benzer eğilim Türkler için her eğitim düzeyinde de geçerlidir. Kahramanmaraş'ta ise etnik aidiyet fark etmeksizin Türk ve Kürtlerin yarısından fazlası aynı düzeyde eğitime sahiptir. Bu çerçevede Türk-Sünniler hariç mahalleden taşınmak konusunda yüksek düzeyde bir eğilim lise ve üniversite mezunları için geçerlidir. Yine başka bir şehre göç etme talebi Kahramanmaraş'ta daha yaygındır. Meslek açısından bakıldığında Adana'da yerleşen Kürtlerin Türklerin iki katı oranında işsiz oldukları göze çarpmaktadır. Keza yine Seyhan ilçesi ve mahallelerin sanayi ile ilişkisi bağlamında oldukça anlamlı olarak göç eden Kürtlerin Türklere oranla daha çok işçi statüsünde oldukları, Türklerde ise memuriyetin daha yaygın olduğu görülmektedir.

Tablo 14: İl* Etnik köken * Mezhep * Oturduğunuz konutun mülkiyet durumu (%)

İl	Etnik köken			Oturduğunuz konutun mülkiyet durumu nadir?		
				Kendimin	Kira	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	55,6	44,4	100
			Sünni	65,7	34,3	100
			Toplam	65,0	35,0	100
	Türk	Mezhep	Alevi	66,7	33,3	100
			Sünni	64,3	35,7	100
			Toplam	64,4	35,6	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	50,0	50,0	100
			Sünni	56,4	43,6	100
			Toplam	54,7	45,3	100
	Türk	Mezhep	Alevi	50,0	50,0	100
			Sünni	67,3	32,7	100

			Toplam	66,5	33,5	100

Ankete katılanların üçte biri oturdukları mahallede kiracı konumundadır. Etnik kimlik ve mezhep bakımından en fazla kiracı olanlar da Kürt Aleviler olarak gözükmektedir (Tablo 14).

Meslek, eğitim ve ev sahipliği dikkate alındığında Kürt Alevi kesimin sosyo-ekonomik statü bakımından en aşağı düzeyde olmasa da, kurumsal yardımlar, imkan ve fırsatlardan en az yararlanan kesim olduğu görülmektedir. Ki bu kesim kendisini en fazla dışlanmış hisseden de kesimdir.

Çalışmaya katılanlara yoksulluğun nedenleri sorulmuştur. Bilindiği üzere sosyo-ekonomik durumu daha iyi olanlar için yoksulluk sebeplerinde bireysel sorumluluğa ilişkin vurgu artarken, yoksullar için daha çok toplumsal/yapısal nedenler gösterilmektedir. Toplumsal/yapısal nedenler gelişmiş ülkeler dışında yaşayan yoksullarda daha yüksek oranlarda vurgulanmaktadır. Ki 2002 Eurobarometer ölçümlerinde Türkiye adaletsizliğe vurgu yapan ülkeler arasında birinci sırada yer almaktadır[4]. Bu araştırmada da, yoksulluk tembellikle alakalı olarak değil, daha çok sistemin işleyişine ilişkin yaşanan bir durum olarak anlaşılmaktadır. Yoksulluğun sebeplerinde iş imkânı yaratılmaması, adaletsiz gelir dağılımı, fırsat eşitliğinin yokluğu gibi unsurlar ön plana çıkarken, zenginlik ya da fakirliğin kader olduğu konusundaki kanaat de çok düşük oranda (%4,6) kabul görmektedir. Bu durumda yoksulluğa daha seküler ve değişebilir bir durum olarak bakıldığı ve kişisel bir sorumluluk olmaktan daha çok toplumsal/yapısal bir sorun olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu da sosyal psikolojideki başarının bireysel yeteneklere, başarısızlığın ise dışsal faktörlere bağlanması teorisi ile uyumlu bir sonuçtur.

Gelir durumları itibariyle ankete katılanlar irdelendiğinde genel olarak oldukça yoksul oldukları tespit edilmektedir.

Adana'da yoksulluk daha derin bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürtlerin %70'den, Türklerde %60'dan fazlası aylık 900TL'yi geçmeyen bir gelirle geçinmek zorunda iken, Türklerde daha yüksek gelirliler Kürtlere göre daha fazladır. Diğer bir ifadeyle Kürtlerde yoksulluk daha yaygın ve çoğunluğun paylaştığı bir sorun iken, Türklerde aynı mahalledeki gelir dağılımı dengesizliği daha bariz gözükmektedir. Kahramanmaraş'ta ise Kürtlerin ve bunu da kesecek şekilde Alevi kökenli Kürtlerin daha yoksul oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 15).

Genel olarak yoksulluk yaygın olmasına rağmen, yoksulluğun tek başına dışlanma nedeni olmamasında; genel sağlık sigortası, sosyal

[4] European Commission, Eurobarometer CC EB 2002 and EB 56.1 Sept-Oct 2001.

yardımlaşma ve dayanışmanın gerek merkezi ve yerel yönetimlerce gerekse de akraba-tanıdıklık ilişkisi dolayımıyla azaltılmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 15: İl-Etnik Köken-Mezhep ve Aylık Toplam Gelir (%)

İl	Etnik köken			Aylık toplam geliriniz ne kadar?(TL)								
				0 -300	301-600	601-900	901-1200	1201-1500	1501-1800	1801-2100	2101-++	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	22,2	11,1	16,7	16,7	11,1	22,2			100
			Sünni	27,6	19,0	25,0	11,9	6,0	4,1	4,9	1,5	100
			Toplam	27,3	18,5	24,5	12,2	6,3	5,2	4,5	1,4	100
	Türk	Mezhep	Alevi	16,7		33,3		16,7	33,3			100
			Sünni	35,7	9,7	15,7	10,8	9,7	5,9	8,6	3,8	100
			Toplam	35,1	9,4	16,2	10,5	9,9	6,8	8,4	3,7	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	14,3	14,3	28,6		14,3		28,6		100
			Sünni	33,3	12,8	15,4	12,8	7,7	5,1	2,6	10,3	100
			Toplam	28,3	13,2	18,9	9,4	9,4	3,8	9,4	7,5	100
	Türk	Mezhep	Alevi	6,2	12,5	18,8	18,8	12,5	12,5	18,8		100
			Sünni	12,5	18,9	23,2	17,8	12,1	7,7	5,7	2,0	100
			Toplam	12,1	18,5	23,0	17,9	12,1	8,0	6,4	1,9	100

Nitekim sosyal dayanışma ağlarının ne derece işlediğine (maddi bir yardıma ihtiyaç duyduğunda öncelikle aile bireylerine ve akrabalar başvurmak (%76,5) ve devletten yardım alıp almadıklarına dair sorulan sorularda (her iki il toplamında %26,5'lik bir kesim yardım almaktadır (Tablo 16) bu durum teyit edilmektedir ki Adana'da Kürtlerin %46,2'si resmi veya özel kurumlardan yardım almaktadır (Tablo 17).

Tablo 16:Resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım alıyor musunuz?(%)

	N	%
Evet	223	26,5
Hayır	620	73,5
Toplam	843	100

Dikkat çeken hususlardan biri de resmi veya özel bir kurumdan yardım alanların özellikle hem Kürt hem de Türk Sünni kesimin olmasıdır. Bu noktada yoksulluğu ve kamusal kaynaklardan yararlanma boyutunda dışlanmayı en derinden yaşayan kesim olarak Alevi Kürtlerin (%77,8) olması dikkat çekicidir (Tablo 17).

Bu bulgu Sünni geleneğin hem Türk hem de Kürt kimlikleri tarafından yaygın bir biçimde kabul etmiş olmasının yanı sıra rejim

boyutunda laiklik ekseninde hareket ettiği vurgulanan siyasal sistemin de uygulamalarında Sünni geleneğe daha yakın bir duruş sergilediğinin bir göstergesi olarak yorumlana bilir ki, bu durum zaman zaman ifade edilen bir kanaati destekleyecek şekilde açık ya da örtülü olarak kurumların kamu kaynaklarından yardım dağıtımı yaparken ayrımcılık yaptığı ihtimaline de işaret edebilir. Ankete katılanların yoksullukla baş etme stratejileri içinde dayanışma-yardımlaşma ağlarını çalıştırdıkları ve yoksulluktan çıkma umudu taşıdıkları görülmektedir.

Tablo 17: İl * Etnik köken* Mezhep * Alınan kurumsal yardım (%)

İl	Etnik köken			Resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım alıyor musunuz?		
				Evet	Hayır	Toplam
Adana	Kürt	Mezhep	Alevi	22,2	77,8	100
			Sünni	47,8	52,2	100
			Toplam	46,2	53,8	100
	Türk	Mezhep	Alevi		100	100
			Sünni	33,0	67,0	100
			Toplam	31,9	68,1	100
Kahramanmaraş	Kürt	Mezhep	Alevi	7,1	92,9	100
			Sünni	10,3	89,7	100
			Toplam	9,4	90,6	100
	Türk	Mezhep	Alevi	6,2	93,8	100
			Sünni	8,1	91,9	100
			Toplam	8,0	92,0	100

Ayrıca, yoksulluğu kronik ve alt edilmez bir olgu olarak görmeyip, kendi ve ailesinin, ülkenin geleceğinin daha iyi olacağına dair umutlarını korudukları da tespit edilmektedir.

SONUÇ

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan dışlanma araştırmalarında Türkiye de dâhil edilmiş ve ölçümlerde dışlanma algısı en yüksek ülke olarak ortaya çıkmıştır. Dışlanmanın yüksekliği elbette sosyal kaynaşmanın ciddi düzeyde tahrip olduğunun ve entegrasyonu sağlayıcı kurumların da yetersiz kaldığının ifadesi olarak okunmaktadır. Kişinin kendini toplumdan kopmuş hissetmesi, toplumda tanındığına, değerli olduğuna ilişkin olumsuz bir yargı yüklenmesi, kendisini toplum için yararsız hissetmesi gibi algılarda kendisini gösteren dışlanma olgusunu yaratan risk faktörleri bu makalede detaylı olarak analiz edilmektedir. Detaylı olmasının bir nedeni Avrupa ülkelerinin yüksek milli gelir, formel işgücü piyasası, refah rejimi ve kurumsallaşmış haklar gibi dışlanma ile rabıtalı alanlarda Türkiye'nin farklılığıdır.

Araştırma daha çok kültürel boyutta gözlenen ayrımcılık süreçlerinin dışlanma olgusunu yarattığını göstermektedir. Ayrımcılık dışlanma duygusunun en başat sebebi iken, yoksulluğun nedeni olarak gösterilememektedir.

Mekansal boyutta yoksulların, kent içinde olmanın avantajlarından yararlanmakla birlikte fiziki olarak kötü, yerel/kamusal hizmet şartları bakımından düşük standarttaki mahallelerde yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Bazı mahallelerde etnik yoğunlaşma ve damgalanma buna eklenmektedir. Ancak bu yoğunlaşma gettolaşma oluşturmamakta, mahalleden daha konforlu alanlara azımsanmayacak düzeydeki göç etme isteği ve toplumun geri kalanı ile etkileşiminin yüksekliği bu konuda önemli bulgular olarak göze çarpmaktadır. Ancak tanıdıkların varlığı ve ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle yerleşilen mahallelerde dayanışma ağları da yoksullukla baş etmenin bir stratejisi olarak işlev görmeye devam etmektedir. Göç olgusunun beraberinde getirdiği aynı mekânı paylaşma ve dayanışma/yardımlaşma isteği azınlık duygusunun güçlenmesine dolayısıyla "ötekini" daha belirgin çizgilerle işaretlemeye neden olmaktadır. Bu olgunun geçerlilik süresi, sosyo-ekonomik yeterlilik seviyesinin paralelinde değişmekte ve ekonomik olarak güçlü konumda olan kişi ve kesimler bu gelirin göstergesi olacağını düşündükleri yerlere taşınmayı hedeflemektedirler.

Siyasal boyutta elde edilen bulgular, özellikle Kürt etnik kimliğini taşıyan bireylerin yaklaşık %7'sinin hemen her alanda protest bir tutum içinde olduklarını göstermektedir ki bu oran siyasal temsil aktörlerinin belirlenmesi ve kabul edilmesinde de ortaya çıkmaktadır. Örneklemdeki Kürtler siyasi haklarını kullanmaktan engellendiklerini düşünmemekle birlikte, BDP'yi daha yüksek oranda Kürtleri temsil eden bir yapı olarak görmekte ancak bu oran BDP'nin tekelci temsil iddiasını desteklememektedir. Siyasal boyutta büyük çoğunluk için PKK'nın etnik grubu temsil organı olmaktan uzak görülmesi, devlet söyleminde PKK-Kürt ayrıştırmasının işlevsel olduğunu göstermektedir.

Araştırma, kültürel boyutta, Kürtlerin özellikle bazı kültürel değerlerini yaşamaktan engellendikleri, kültürel özellikleri nedeniyle toplumda yadırgandıklarına inandıklarını ortaya koymaktadır. Kıyafetinden, dilinden dolayı yadırgandığı, ayrımcılığa uğradığı kanaati, etnik-mezhebi kimliğini gizleme yönünde bir eğilimi de getirmektedir. Ancak mezhep etnisiteden daha çok gizlenen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Alevilik kendisini daha gizli tutarken, etnikliğin dil ve aksan bakımından gizlenmesinin daha zor olması bunda etkendir. Bu, özellikle Kahramanmaraş örneğinde daha açık gözlenmektedir. Kahramanmaraş'ta konut bölgelerinde

ayrışma gözlenmese de, etnik/mezhebi kimlikler arası eşitsizlikler ve bunların hissedilme derecesi daha yüksektir.

Kurumsal pratikler/ayrımcılık ise etnik-mezhep farklılığını aşarak dışlanma olgusunun başat nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kurum ve aktörlerin niyet ve tutumlarından kaynaklı ya da bağımsız, yerleşik bir etnik-mezhepsel hiyerarşinin varlığından da beslenmektedir. Ancak bu tespit daha çok devlet odaklıdır; Adana'da etnik kimlikler arasında birbirini dışlama ve ötekileştirme olgusunun yaşandığına işaret etmemekte, aksine etnik kimliklerin büyük çoğunluğu tarafından ortak değerlerin benimsendiği ve her iki kesiminde bu değerlerin oluşumunu sağlayan "tamamlayıcı ötekiler" olduğu söylenebilir.

Yoksulluk bakımından aynı mahallelerdeki Türklerin durumu Kürtlerin durumundan çok da farklı değildir. Yoksulluk; gelir dağılımı adaletsizliği, yeteri iş üretilememesi, fırsatların eşitsiz dağıtılması gibi nedenlerden kaynaklı yapısal/toplumsal bir mesele olarak anlaşılmaktadır. Kamusal kaynaklardan ve kurumsal yardımlardan özellikle Kürt-Aleviler diğer kesimlere göre daha az faydalanmaktadırlar. Bu kesim hem gelir bakımından hem de ev sahipliği bakımından diğer kesimlere göre daha kötü durumdadır. Yoksul olmaları yanı sıra etnik ve mezhepsel düzeyde çok katmanlı dezavantajlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu ve benzer bulgulardan hareketle dışlanma algısının Kürt Alevilerde yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın yapıldığı alanlardan elde edilen bulgular ışığında, a) mekânsal, kültürel, siyasal ve ekonomik boyutta dışlanmaya az da olsa etnik ve dini kimliğin etki ettiği, b) bu olgunun belirleyici sebebinin özellikle siyasal sistemin işleyişi olduğu ve hemen her kesime yerine ve zamanına göre ayrımcılık yaptığı dolayısıyla dışlanmışlık algısı ortaya çıkardığı, c) yoksulluk ve ayrımcılık süreçlerinin birlikte yaşandığı d) kendisini en dışlanmış hisseden ve ayrımcılığa maruz kaldığını ifade eden kesimin Kürt Aleviler olduğu söylenebilir ki, buna da etki eden temel faktörün tarihsel sürecin devamında mevcut siyasal sistemin Sünni geleneğin temel dinamiklerini daha yakın bir gelişim sergilemesi gösterilebilir.

KAYNAKÇA

ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar. (2005), "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi için hazırlanan Rapor.*

BERGHMAN, J. (1995), "Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework", ROOM, G. (Ed.) *Beyond the Threshold: the*

Measurement and Analysis of Social Exclusion , Bristol: Polity Presss: 10-28.

BURCHARDT, Tania, LE GRAND, Julian; ve PIACHAUD, David. (2002), "Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure", *Understanding Social Exclusion*, Hills, J; Le Grand, J; Piachaud, D (Der), Oxford University Press: Oxford. s: 30-43.

ECONOMIC AND SOCIAL COMISSION FOR WESTERN ASIA (ESCWA), (2007), United Nations, *Literature Review On Social Exclusion* in the ESCWA Region. New York.

HARRELL, Shelly. P. (2000). A Multidimensional Conceptualization of Racism-related Stress: Implications for the Well Being of People of Color. *American Journal of Orthopsychiatry, 70,* 42-57.

LORY, Glenn. C. (2000), "Social Exclusion and Ethnic Groups: The Challenge to Economics", *World Bank*. 225- 252.

RODGERS, Gerry, GORE, Charles. ve FIGUEIREDO, Jose. B. (1995), "Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses", *International Institute for Labor Studies*, Geneva.

SARACENO, Chiara. (2001), "Social Exclusion. Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept". Social Exclusion and Children konulu konferansta sunulan tebliğ, *The Institute for Child and Family Policy, Columbia University Faculty House*, New York, 3-4 Mayıs 2001 http://www.childpolicyintl.org/publications/Saraceno.pdf (22.03.2011)

SAPANCALI, Faruk. (2005), "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum, 2005/3:54–56*

SILVER, Hillary. (1995), "Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion". *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, (Ed.) Rodgers Gerry, Gore, Charles, Figueiredo, Jose. B, 1995, s. 57-80

SUE, Derald. W. (2003). *Overcoming Our Racism: The Journey to Liberation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

YANG, Philip, Q. (2000), *Ethnic Studies: Issues and Approaches*, State University of New York Press.